

priručnik i nezaobilazno pomagalo za istraživanje gospodarske povijesti sjeverozapadne Istre te odnosa između Mletačke Republike i njezinih teritorija u Istri i Dalmaciji u kasnom srednjem i ranom novom vijeku.

Danijela Doblanić

Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka. Nasilje i ilegitimnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2012., 312 str.

Prije nekoliko je godina izdavačka kuća Srednja Europa počela s objavljivanjem izvrsnih doktorskih disertacija obranjenih na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Doktorski rad Marije Mogorović Crljenko jedan je od onih koji je prerastao u knjigu atraktivnoga naslova. Temeljni izvori za istraživanje braka bili su crkveni procesi vođeni na porečkom biskupijskom sudu. Kroz njih je na tristotinjak stranica u sedam poglavlja autorica dala uvid u praksu sklapanja braka, tamniju stranu braka i izvanbračnih odnosa, bračne sporove i konkubinat. Osim toga, dala je temeljit uvid u postojeću historiografiju vezanu za rečenu tematiku.

Problematiku kojom se pozabavila u knjizi najavila je u „Uvodu“ (11-38). Uputila je na dosadašnja istraživanja bračne problematike, kako za istarsko, tako i za okolna područja, ponajviše Italiju. Upozorila je na bračne sporove kao važne, dosad prilično zanemarivane povijesne izvore, navela je najvažnije pojmove i probleme vezane za njih. Na uvodnim stranicama pisala je i o problematici crkvene koncepcije braka.

Drugo je poglavlje, „Sklapanje braka“ (39-179), autorica koncipirala kroz četiri manja poglavlja: „Predtridentinski brak“, „Tridentinski koncil i dekret *Tametsi*“, „Ženidbeni oprost i dozvole za vjenčanje“ te „Otmice“. Tridentinski koncil bio je prijeloman događaj kad je riječ o načinima i okolnostima sklapanja braka. Prije Koncila su zaruke uz darove, koji su bili svojevrsno jamstvo za dano obećanje, bile važnije od samoga sklapanja braka. Njihov značaj potvrđuje i činjenica da je razvrgavanje u pravilu završavalo na sudu. Ipak, one nisu značile nužan ulazak u brak. U predtridentinskom razdoblju sporazum je stvarao brak, a nakon njega sakrament je taj sporazum učinio valjanim uz javnu ceremoniju i prethodne najave na misnim slavljinama. U

poglavlju o sklapanju braka autorica se osvrnula i na izbor partnera, odnosno ulogu roditelja i obitelji u dogovaranju brakova. Pozabavila se i rasporedom vjenčanja tijekom godine. Budući da je svečani blagoslov braka bio zabranjen u Korizmi i Došašću, u mjesecima neposredno prije navedenih dijelova crkvene godine vjenčanja su bila najbrojnija. Glede mjesta sklapanja braka, Mogorović Crljenko je napravila komparaciju predtridentinskoga i posttridentinskoga razdoblja: prije Koncila brak nije morao biti sklopljen u crkvi, niti je obred morao voditi svećenik. Rukovanje, poljubac i prsten bili su važni elementi vjenčanja. Poslije Koncila rukovanje je izgubilo na važnosti pred prstenovanjem.

Sporazum između mladića i djevojke mogao je biti izrečen u tajnosti bez prisutnosti svjedoka. Iz tog su se razloga događale i manipulacije u kojima su redovito ispaštale djevojke. Često je nakon dogovora dolazilo do konzumacije, a nakon toga i mladićevog negiranja braka. Zahtjevom za javnošću braka takva se praksa pokušala ukinuti. Tridentiski koncil predstavlja prekretnicu u povijesti braka. Dekret *Tametsi* izglasan na Koncilu priznao je tajne brakove, one sklopljene slobodnom voljom partnera i one koje roditelji nisu odobrili. Vrijedio je do 1908. godine. Tridentiskim koncilom sklapanje je braka premješteno u crkvu.

Problematika ženidbenih oprosta i dozvola za vjenčanje (87-129) proučena je na temelju najstarijih sačuvanih izvora (1604. – 1620.) pohranjenih u Biskupijskom arhivu u Poreču (*Libertatum et dispensationum matrimonialium*, *Libertatum matrimonialium*, *Dispensationum matrimonialium*). Ti su izvori autorici poslužili za istraživanje zapreka za sklapanje braka. Prema kanonskome pravu postojale su apsolutne (nedostatna dob, impotencija muškarca, redovnički zavjet, svećenički red, prethodni nerazriješeni brak, pripadnost različitim religijama, brak među nevjernicima, brak s heretikom) i relativne zapreke (krvno, adoptivno, duhovno i tazbinsko srodstvo) za sklapanje braka. Velika većina dozvola u Porečkoj biskupiji (oko 85 %) u proučenom razdoblju vezana je za zapreku srodstva (3. i 4. koljeno).

Knjige otmica, odnosno procesi vođeni na crkvenom, biskupijskom sudu Porečke biskupije (73 otmice 1602. – 1650.) poslužili su za istraživanje problematike otmica (129-179). Autorica ih je sagledala u okviru nasilja i nezakonitosti u bračnim i izvanbračnim zajednicama. Jedan od načina sklapanja braka, iako nezakonit i tajnan, bile su otmice. Crkva tajne brakove nije podržavala, ali ih je smatrala valjanima. Autorica navodi kako se tajni

brakovi u Istri mogu prepoznati u otmicama. Postojanje knjiga otmica, na kojima je provela istraživanje, ne mora nužno značiti da je broj otmica bio velik. Većina se otmica događala u ruralnim sredinama. U njima je sudjelovalo uglavnom hrvatsko stanovništvo. Odredbe o njihovu kažnjavanju nalazimo i u istarskim statutima. Žrtve otmica su uglavnom bile neudane djevojke (oko 60 %), a zatim udovice. Istraživanje je pokazalo kako je oko 65 % otmica bilo dogovoreno. Nasilne su otmice u praksi završavale brakom jer je nakon obeščašćenja brak bio jedini način spašavanja djevojičine časti.

O bračnim sukobima autorica je pisala u poglavlju „Bračni sporovi“ (181-240). Izvori za ovo istraživanje bili su procesi vođeni u prvoj polovici 17. stoljeća zabilježeni u knjigama bračnih sporova (*Causae matrimoniales*) i konkubinata (*Concubinatum*). Od 1599. do 1650. u spomenutim je izvorima zabilježeno 45 sporova. Razlozi sporova bili su dokazivanje braka, defloracija, zahtjevi za rastavom od stola i postelje, za poništenjem braka, miraz, konkubinac i uvrede. U Porečkoj biskupiji je od 1599. do 1650. najviše bračnih sporova vođeno zbog konkubinata i rastave braka. Sporovi oko dokazivanja postojanja braka bili su česti u razdoblju prije Tridenta, no postojali su i nakon njega. Napuštanje je bio najuobičajeniji način raskidanja veze. U pravilu su mladići napuštali djevojke. Kako bi dokazale postojanje mladićeva obećanja, djevojke su navodile dodire, zagrljaje i poljupce. Sporovi su trajali i dvadesetak godina. Druga velika cjelina bračnih sporova bili su oni vezani za raskid bračne veze. Brak je poništavan samo u slučajevima kada je od svojega početka iz određenoga razloga bio ništavan. Prije Tridenta su zahtjevi za poništenjem braka bili brojniji od zahtjeva za razvodom (od stola i postelje), dok je nakon Koncila porastao broj zahtjeva za rastavom. Do poništenja braka na crkvenom je sudu dolazilo zbog otmice, izostanka sporazuma, malodobnosti, srodstva, preljuba, impotencije ili velike bolesti i ženinih malformacija. Prema izvorima Porečke biskupije uglavnom su žene upućivale molbe za rastavu, najčešće zbog suprugova zlostavljanja i preljuba. Crkveni sudovi su, kad je bilo riječi o nasilju u braku, razvod od stola i postelje vrlo često dozvoljavali. Autorica iznosi teške primjere zlostavljanja žena u braku. Preljub je bio također čest razlog traženja razvoda braka. Rastavu braka pratio je povratak miraza te uzdržavanje žene i djece.

Četvrto poglavlje posvećeno je neozakonjenoj zajednici muškarca i žene – konkubinatu (241-277). Takve su zajednice prakticirane od davnina iz gospodarskih te društvenih i ideoloških motiva. Kroz povijest se odnos

prema takvim zajednicama mijenjao. U razdoblju prije Tridentskoga koncila veza je mogla biti ozakonjena nakon sporazuma u futuru i konzumacije. Na Tridentskom je koncilu određen način sklapanja braka te više nije moglo biti zabune oko legitimnosti braka. Konkubinat se tolerirao kada su oba partnera bili slobodni. Konkubinatske veze čine gotovo trećinu bračnih sporova u spisima Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća. Iz sporova proizlazi kako se konkubinatom smatrao ne samo zajednički život, već i preljub i bigamija, kao i povremeni suživot te općenje para. Žena koja je služila u kući i vodila kuću postajala bi gospodarevom konkubinom, a onda je tretirana kao žena i gospodarica kuće. Procesi svjedoče da su muškarci često podrazumijevali služavke kao seksualne partnerice i negirali postojanje seksualne veze s njima. Najčešći je razlog konkubinatske veze bila praktična i dugotrajna udaljenost zakonitih supružnika. Pojava konkubinata bila je prisutna među bogatima i siromašnima. Konkubinat su crkvenom sudu prijavljivali članovi obitelji, susjedi, župnici i dr. Prema svjetovnom se pravu muškarčev preljub kažnjavao novčanom kaznom ili zatvorom, a ženin gubitkom miraza i zatvorom. Kanonsko pravo je prijestupnike pokušavalo dovesti u moralno prihvatljivo stanje, odnosno ozakonjenje veze. Krajnja kazna za život u konkubinatu bilo je izopćenje, praćeno javnom pokorom. Dugotrajni konkubinati često su rezultirali i nezakonitim potomstvom koje zajednica nije odobravala, ali ih je u pravilu tolerirala. Trudnoće uslijed kratkotrajnih i usputnih konkubinatskih veza često su bile prekidane ili su završavale čedomorstvom i napuštanjem djece.

U „Zaključku“ (279-287) je istaknuto kako preko proučenih izvora možemo vidjeti da brak kao polazište za stvaranje obitelji nije uvijek bio sigurno i spokojno mjesto. Velika je pozornost posvećena utjecaju odluka Tridentskoga koncila na bračnu praksu i pokazano kako se utjecaj odredbi Koncila odrazio na svakodnevni život.

Naposljetku autorica donosi popis korištenih izvora i literature (289-308), a slijede ga sažetak na engleskom jeziku, zemljovidi biskupija u Istri i župa unutar Porečke biskupije te bilješka o autorici.

Branka Poropat